

KÉMEK

A TISZÁNÁL

A kémkedésnek, mint tematikának — bár a legkelendőbb irodalmi és filmipari árucikkek közül való — eddig még nem sikerült bejutnia a művészet birodalmába. Amíg testvérműfaja, a bűnügyi, a detektívregény már olyan kiváló írókat is bűvkörébe vont, mint Chasterton vagy Móricz Zsigmond, sőt, ha akarjuk Dosztojevszkij is (hiszen a Bűn és bűnhődés detektívregénynek is lebillincselő olvasmány), a kémtörténetek érdekessége mindmáig megmaradt egy bokszt- vagy sakkmérkőzésnek — vagy a kettő kombinációjának — a keretel között, aszerint, hogy a fizikai erő és az intellektuális lelemény milyen összetételben van meg benne.

A szovjet filmgyártás immár nem először kísérletezik azzal, hogy a kémfilmek műfaját új és igényesebb tartalommal töltsék meg; közelebb vigye az élethez, a valósághoz; hogy az izgalom, a kaland áramkörét magasabbrendű mondanivaló közvetítésére használja fel. Mindenekelőtt, hogy megfossza káros »übermensch« romantikájától és a felsőbbrendű ember harcát a felsőbbrendű gazemberrel, a szovjet kémelhárítás módszeres küzdelmével helyettesítse, amelynek ereje, hatékonysága a nép aktív támogatásában rejlik. A szovjet kémfilmek alapvető mondanivalója — ha úgy tetszik eszmei tartalma — így fogalmazható meg: a nép hazaszeretete, ébersége párosulva a kémelhárító szervek lelkiismeretes munkájával, helytállásával, szükségszerűen kudarcra kárhoztatja az ellenség ügynökeit.

Ez a mondanivaló igaz, reális, és valóban alkalmas arra, hogy a kémfilmek elcsépelet, banálissá vált műfaját megnevelje vele, feltéve, ha az alkotók valóban megnevelik és nem felszámolják a műfajt, vagyis ha helyesen tapogadják ki a dramaturgia belső arányait és nem esnek a másik végletbe; nem lúgozzák ki teljesen a kalandot, az izgalmat; ha a ki kft győz le feszültségét, a nyílt harcot nem váltja fel az eleve elrendelt győzelem valamiféle fátuma. Hősökre, hősiességre, leleményre, logikai bravúrokra, sőt, olykor az ököl használatára szükség van minden kalandfilmnek. Ez adja a műfaj sava-borsát, s önmagában akár haladó hagyományának is tekinthetjük. Amiben a szocialista kalandfilmnek szükségszerűen különböznie kell a burzsoá ponyvától: az emberi határok, az emberi dimenzió tiszteletbentartása, az erkölcsi magatartás erejének hirdetése, az emberfölötti képességek irrealizmusa helyett.

A Kémek a Tiszánál című szovjet kémfilm szemmeláthatóan ezeknek az esztétikai elveknek jegyében készült. Törekszik az izgalmasra, a fordulatosságra, ugyanakkor érezhető az a szándéka is, hogy több legyen két ember, vagy két testület látványos párharcánál. Ezt a két törekvést azonban nem mindig sikerült a legszerencsésebben párosítania, s így néhol nem erősítik, hanem gyengítik egymást.

Miről van ugyanis szó a filmben? Terezijának, az ukrán parasztlány-

nak Szmoljarszuk határőr udvarol. Terezija azonban egy Berlinben szolgáló katonával, Ivan Belograjjal van levelezésben, az ő leszerelését várja, hogy személyesen is megismerkedjenek és amennyiben a levélbeli rokonszenvet az eleven Belograj is felkelti benne — összeházasodjanak. Belograjt azonban, útban a kárpát-ukrajnai kolhoz felé, egy kémbanda megöli és irataival Klark, az imperialista ügynök jelenik meg a kolhozban Terezijánál. A kém-történet tehát két lelkiismereti konfliktussal kapcsolódik egybe. Szmoljarszuknak vetélytársával kell megküzdenie, Terezijának pedig szerelmét és vélt vőlegényét — már esküvő előtt állnak, amikor egy Berlinből, az igazi Belograjnak küldött újság fényképe alapján gyanút fog — kell lelepleznie. Mind a két konfliktusból a kötelességteljesítés, a hazaszeretet kerül ki győztesen. Terezija bejelenti gyanúját a hatóságoknak, Klarkot izgalmas hajszában elfogják, mielőtt még vállalkozását — a Tisza hídjának felrobbantását — végrehajthatná.

A filmnek ez a vázlatos története is érzékelteti, hogy a kalandfilmnek rekvizitumai bőségesen megtalálhatók fordulatos meséjében. Szépek a felvételei is. Csodálatos tájképeket láthatunk, és látványos fausztatásokat a Tiszán. Verekedésekben, öszszecsapásokban sem szűkölködik a film, szerelmi konfliktus is van benne. Mégis úgy érezzük, sem a lélek belső küzdelmeinek ábrázolásában, sem az izgalmas és fordulatos kémhistoria megalkotásában nem koronázta teljes siker az alkotók törekvéseit. Amikor ugyanis — helyesen — lemondtak az emberfe-

letti hősokról, a Sherlock Holmes-i nyomozó zsenikről, lemondtak — s ezt már helytelenül tették — arról a szilárd logikai megalapozottságról is, amely minden kémfilmnek szükségszerűen alapjául szolgál. Nemcsak arról van szó, hogy az ál-Belograjt egy véletlen esemény lepeli le, bár ez önmagában is kielégületlenséget hagy a nézőben, hiszen ez nem »szükségyszerű« véletlen. Hanem arról is, hogy egész léte, egész ténykedése egy valószínűtlenül végletes helyzet — a levélszerelmen — fikcióján alapul, amelyet még egy képváltás sem előzött meg. Az igazi Belograjt senki sem ismeri, minden hozzátartozója elpusztult, holttetését csak Klark elfogása után találják meg, egykori ezredtársa sem veszi észre, hogy Klark nem azonos vele stb., stb. Ugyanez az ingatag logikai felépítés eredményezi, hogy Terezija szerelmének sincs hitele, s így a drámai mondanivaló is elszikad. Szmoljarszuk gyanakodásának pedig — bár jó nyomon van — nincs semmi elfogadható indoka, és így az ösztönös megérzés helyzetében legalábbis gyanús irracionális-musát viszi be a filmbe.

Markáns, egyéni arcélú színészek — így mindenekelőtt a Szmoljarszuk határőr figuráját megelevenítő Kocsetkov, a Szkiban sofört megismerkedésítő kitűnő Krjucskov, a hihetlent is elhithető Zubkov, Klark alakítója — játszanak a filmben, amely azonban ennek ellenére is, valahol a középúton rekedt meg az új típusú és a régi kémfilmek között. A hagyományos kémfilmek ki próbált hadállásait elhagyta, de az új hadállásokat még nem sikerült felépítenie.

GYERTYÁN ERVIN

Terezija (Konjukova)

